

Beata Zinkiewicz

Kompetencje absolwenta pedagogiki resocjalizacyjnej

Summary

This study focuses on theoretical reflections on Social Pedagogy Studies graduates. The term „competencies” here means both adaptative and transgressive potential of a subject. This potential is comprised of knowledge, skills and personal capacities (in its dynamic grasp). In its essence this study aims to find the answer to the question of the extent to which Social Pedagogy Studies prepare its graduates substantially and methodically and shape the subjective properties responsible for the will and readiness to constantly raise qualifications (lifelong learning). The essay attempts to specify (closely define) personal qualities that should characterize the future social pedagogue (e.g. probation officer, streetworker, correctional officer) in a changing educational reality.

Pojęcie kompetencji – w najszerszym zakresie – oznacza potencjał podmiotu, wyznaczający jego zdolności wykonania określonych typów działań¹. Na gruncie pedagogiki funkcjonują dwa ujęcia kompetencji:

- kompetencje jako adaptacyjny potencjał podmiotu, związany z dostosowaniem działania do warunków wyznaczanych przez względnie trwałe, statyczne otoczenie;
- kompetencje jako potencjał transgresyjny, związany z twórczą modyfikacją działań, będący tworem dynamicznym².

Pierwsze ujęcie osadzone jest w perspektywie behawiorystycznej, ma charakter instrumentalny i sprowadza się do działania ukierunkowanego na realizację określonego celu. Kompetentny podmiot efektywnie przekształca otaczającą rzeczywistość. Jego działania (w po-

¹ A. Męczkowska, *Kompetencja*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2003, s. 693–696.

² *Ibidem*.

staci określonych sprawności) mogą mieć charakter czynności praktycznych lub poznawczych. W tym znaczeniu pojęcie „kompetentny” oznacza tyle samo, co „efektywny”. Być kompetentnym to posiadać określoną wiedzę i umiejętności. Ważna jest też motywacja podmiotu i adekwatna samoocena, dotycząca rodzaju dyspozycji do działania. Tak ujęta kompetencja podlega treningowi, co oznacza możliwość doskonalenia się w określonym typie działań. Przy wyznaczeniu precyzyjnych, jasnych kryteriów można dokonać jej ewaluacji. Takie rozumienie przyjmowane jest przy posługiwaniu się określeniami: „kompetencje zawodowe” czy „kompetencje profesjonalne”, mając na myśli zbiór pewnych kwalifikacji ocenianych na rynku pracy. Behawiorystyczna koncepcja kompetencji jest ostatnio mniej popularna, ze względu na jej ograniczony zakres, nieuwzględniający zdolności podmiotu do niezależnego, krytycznego myślenia i zmiany wzorców wykonywanych działań.

Drugie ujęcie kompetencji (nawiązujące do strukturalizmu) akcentuje transgresyjny potencjał do działania, związane jest z przekonaniem o istnieniu głębokiej struktury poznawczej podmiotu integrującej funkcjonujące w jej ramach elementy i równoważącej relacje człowieka ze światem. Kompetentny podmiot – w tym rozumieniu – jest twórczy w przestrzeni społeczno-kulturowej. Posługując się wiedzą i umiejętnościami jako narzędziami, przekształca kulturowe wzory aktywności. Kreowanie rzeczywistości w tym ujęciu przyjmuje charakter emancypacyjny, ze względu na potencjał do transgresyjnego działania i zdolność do nieustannej reorganizacji struktury kompetencji. Oznacza to, że proces nabywania kompetencji zawsze pozostanie otwarty i trudny do wymiernej oceny. Właśnie takie dynamiczne ujęcie kompetencji w działaniach ludzkich jest wyzwaniem i koniecznością współczesnego świata, przeobrażającego się w ogromnym tempie.

Analizując zagadnienie kompetencji w odniesieniu do absolwentów szkół wyższych, można przyjąć dwie perspektywy. Pierwsza z nich – szersza – odnosi się do ogółu wiedzy, doświadczeń, nabytych umiejętności, ukształtowanych i kształtujących się parametrów osobowości i tożsamości, składających się na sylwetkę człowieka wykształconego, świadomego swojego miejsca w świecie, przygotowanego do wchodzenia w dojrzałe role społeczne (kompetencje ogólne). Druga

perspektywa – węższa – wiąże się z kompetencjami kluczowymi dla absolwentów poszczególnych kierunków i specjalności studiów, związanymi z wykonywanym w przyszłości zawodem (kompetencje profesjonalne, specjalistyczne).

Pierwszą perspektywę przyjęli w swoich badaniach M. Kliś i S. Nieciuński³, konstruując wcześniej interesujący Kwestionariusz Rozwoju Kompetencji Społeczno-Zawodowych, Cech Osobowości i Tożsamości Studentów w Okresie Studiów. Narzędzie zostało opracowane na podstawie wytypowanych obszarów związanych zarówno z wyzwaniami dotyczącymi rozwoju psychospołecznego studentów, jak i z zadaniami uczelni, która powinna je realizować. Wśród uwzględnionych obszarów znalazły się m.in. zadania rozwojowe w okresie wczesnej dorosłości jednostki, rozwój kompetencji komunikacyjnych i postaw społecznych, kształcenie cech i umiejętności warunkujących zdolność jednostek do intencjonalnego działania w warunkach globalizacji systemów społeczno-kulturowych, kształcenie kompetencji umożliwiających studentom przeciwstawianie się negatywnym konsekwencjom fragmentaryzacji systemów i przygotowanie do efektywnego funkcjonowania społecznego w warunkach wzmożonej manipulacji⁴. Wspomniana koncepcja badawcza wpisuje się wyraźnie w transgresyjny nurt myślenia o kompetencjach, uwzględniając nowe wyzwania współczesności.

Druga perspektywa odnosi się bezpośrednio do głównego wątku niniejszego opracowania, czyli kompetencji absolwentów pedagogiki resocjalizacyjnej.

Rankingi popularności kierunków studiów wybieranych przez absolwentów szkół średnich w ostatnich dwóch dziesięcioleciach, publikowane przez ośrodki akademickie i media, wyraźnie wskazują, że pedagogika plasuje się na szczytach tabel. Można również na ich podstawie zaobserwować systematyczny wzrost zainteresowania młodych ludzi specjalnością: pedagogika resocjalizacyjna. Pomijając – odnotowywany często – efekt uboczny w postaci tzw. selekcji negatywnej (pewien odse-

³ Badania realizowane w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, w ramach indywidualnego projektu: „Akademickie kształcenie a psychiczny rozwój studentów”.

⁴ Materiały niepublikowane, udostępnione przez autorów.

tek kandydatów nie dostaje się na upragnioną psychologię i wybiera kierunek pokrewny), taka tendencja jest zastanawiająca, zwłaszcza w obliczu dość ograniczonej, nieposzerzającej się znacząco oferty na rynku pracy i braku perspektywy szybkiej kariery i odniesienia sukcesu, szczególnie w sferze materialnej. Niezależnie od tego, czym motywowani są kandydaci – czy chodzi im po prostu o zdobycie wyższego wykształcenia, czy faktycznie zależy im na „naprawianiu ludzi i świata” – władze uczelni wyższych monitorują na bieżąco statystyki i wyciągają wnioski. W odpowiedzi na zapotrzebowanie społeczne uruchamiają popularny kierunek w wielu ośrodkach akademickich, wykorzystując przy okazji sprzyjające w ostatniej dekadzie okoliczności związane z pojawieniem się kilku roczników wyżu demograficznego.

Aktualnie, biorąc pod uwagę uczelnie publiczne w skali ogólnopolskiej, studia pedagogiczne można podjąć w kilkunastu uniwersytetach i kilku wyższych szkołach pedagogicznych. Na uczelniach niepublicznych studia licencjackie (pierwszego stopnia) funkcjonują w ponad siedemdziesięciu ośrodkach, z których ponad trzydzieści posiada uprawnienia do prowadzenia studiów magisterskich (drugiego stopnia). Specjalność: pedagogika resocjalizacyjna (czasami w połączeniu z profilaktyką czy pedagogiką sądową) na poziomie licencjackim funkcjonuje na blisko czterdziestu uczelniach (w sektorze zarówno publicznym, jak i niepublicznym), a na poziomie magisterskim – na kilkunastu. Wiele ośrodków akademickich prowadzi też studia podyplomowe z tego zakresu. Przykładowo, w samym Krakowie studia licencjackie o specjalności resocjalizacja prowadzą cztery uczelnie, trzy z nich – studia magisterskie, jedna – podyplomowe. Dla porównania – w Poznaniu aż sześć ośrodków akademickich proponuje studentom tę specjalność na poziomie licencjackim. Podobna sytuacja jest w większości dużych miast w Polsce⁵. Każdego roku mury polskich wyższych uczelni opuszczają tysiące absolwentów potencjalnie przygotowanych do pracy z osobami niedostosowanymi społecznie. Tylko

⁵ www.nauka.gov.pl; <http://studia.biz.pl/resocjalizacja/2/>. Dane są nieprecyzyjne z uwagi na ogromną dynamikę zmian w obrębie poszczególnych uczelni wyższych, w zakresie uruchamiania czy likwidowania określonych kierunków studiów. W związku z tym, nie zawsze zaktualizowane są dostępne statystyki. Wymienione liczby nie uwzględniają też wszystkich filii ośrodków akademickich, w których prowadzone są zazwyczaj studia I stopnia.

nieznaczny odsetek z nich ma szansę na szybkie zatrudnienie między innymi w takich instytucjach, jak zakłady karne i areszty śledcze (na stanowiskach wychowawców penitencjarnych), zakłady wychowawcze i poprawcze dla nieletnich, sądy (na etatach kuratorów sądowych rodzinnych i nieletnich oraz kuratorów dla dorosłych), szkoły (w charakterze pedagogów szkolnych), świetlice środowiskowe, pogotowia opiekuńcze itp. Wśród absolwentów pedagogiki resocjalizacyjnej jest też ostatnio coraz więcej pracowników ulicznych (*streetworkerów*) i mediatorów sądowych (po uzupełnieniu kwalifikacji).

Aspekt pedeutologiczny w odniesieniu do pedagogów resocjalizacyjnych nie doczekał się, jak dotąd, gruntownej empirycznej weryfikacji. Dostępne informacje na ten temat można znaleźć jedynie na marginesie nielicznych szerszych opracowań. Jakkolwiek, na podstawie wycinkowych badań dotyczących różnych aspektów funkcjonowania personelu resocjalizacyjnego, opisywana jest w literaturze fachowej sylwetka osobowa wychowawcy (w kontekście kwalifikacji profesjonalnych), to należy brać pod uwagę fakt, że dotyczy to przede wszystkim jednostek z określonym stażem zawodowym (czyli mających za sobą wieloletni trening umiejętności), a nie dopiero rozpoczynających pracę.

Problem kompetencji zawodowych pedagoga resocjalizacyjnego porusza między innymi Henryk Machel⁶. Utożsamia on pojęcie kompetencji z kwalifikacjami profesjonalnymi. Przyjmując definicję wyrastającą z nurtu behawiorystycznego, podkreśla duże znaczenie mierzalnych efektów podejmowanego działania. W ogromnym zbiorze wiedzy i umiejętności personelu psychokorekcyjnego, jego zdaniem, powinny się znaleźć między innymi: umiejętność diagnozowania i prognozowania wychowawczego, negocjowania, programowania resocjalizacyjnego, oceniania przebiegu procesu korekcyjnego, opiniowania pracy z rodzinami wychowanków itp. Wymaga to dobrego przygotowania pedagogiczno-psychologicznego i terapeutycznego, a także niezbędnej wiedzy z zakresu socjologii, kryminologii, patologii społecznej i psychopatologii oraz prawa. Pedagog resocjalizacyjny powinien orientować się w zakresie aktualnego systemu opieki nad dzieckiem, systemu profilaktyczno-resocjalizacyjnego dla nieletnich

⁶ H. Machel, *Rola i zadania kadry resocjalizacyjnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007.

i systemu penitencjarnego. Nieobca powinna mu być też wiedza odnosząca się do nowych rozwiązań w zakresie pomocy postpenitencjarnej, kurateli sądowej i pracy socjalnej. Dostrzega też konieczność aktywnego uczestniczenia personelu resocjalizacyjnego w ustawicznym doskonaleniu się. Dla podkreślenia znaczenia omawianego zagadnienia dodaje: *Różne badania i doświadczenia wskazują, iż brak odpowiednich kompetencji zawodowych pozwala jedynie na działania amatorskie, których efekt resocjalizacyjny może być jedynie przypadkiem*⁷.

Na temat kwalifikacji profesjonalnych pedagoga resocjalizacyjnego wypowiada się też Marek Konopczyński⁸, zwolennik heurystycznej wizji wychowania i – inspirowanej nią – idei twórczej resocjalizacji. Docenia on użyteczność wiedzy pedagogicznej, która przekłada się na specyficzny model myślenia przyczynowo-skutkowego i sprzyja umiejętności korygowania tych funkcji i struktur osobowych wychowanka, które uległy zahamowaniu lub wypaczeniu. Wiedza ta umożliwia realizację przyjętego celu, jakim jest wszechstronny rozwój nieprzystosowanych społecznie wychowanków, ale równocześnie ma świadomość niedoskonałości tradycyjnie pojmowanego oddziaływania resocjalizacyjnego. Proponując postępowanie twórcze, podkreśla konieczność uzupełniania standardowych treści kształcenia pedagogów o umiejętności metodyczne z zakresu kultury, sztuki czy sportu. Jego zdaniem, (...) *wymagana jest wiedza z zakresu terapeutycznych możliwości działań twórczych, a więc znajomość mechanizmów twórczości i jej wpływu na rozwój struktur osobowości człowieka. Umiejętności te powinny dotyczyć praktycznej realizacji takich sposobów oddziaływań jak metody resocjalizacji przez teatr i sport oraz metody wspomagające proces resocjalizacji, takie jak drama, muzyka, plastyka*⁹.

Taki sposób myślenia o wychowaniu resocjalizującym wpisuje się w transgresyjne ujęcie kompetencji i wyraźnie nawiązuje do idei uczenia się przez całe życie.

Najwięcej uwagi cytowani powyżej autorzy poświęcają sylwetce osobowej wychowawcy resocjalizacyjnego. Zagadnienie to jest wprowadzie omawiane w kontekście problematyki kompetencji, ale potrakto-

⁷ *Ibidem*, s. 230.

⁸ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.

⁹ *Ibidem*, s. 170.

wano je jako odrębny wątek rozważań. Autorzy wyraźnie akcentują ogromną rolę wychowawcy-pedagoga w procesie resocjalizacji, powołując się na klasyczne i uniwersalne tezy współczesnych pedeutologów uwypuklające walory osobowe jako podstawowe uwarunkowania skuteczności procesu wychowania. Nawiązują przy tym do postaw aksjologicznych, zorientowanych na wartości humanistyczne i antropologiczne, uwzględniających priorytety kształtowania postaw prospołecznych młodzieży. Wspominają też o zdrowiu fizycznym i psychicznym jako czynniku umożliwiającym wytrwałość w realizacji celu.

W zestawie cech osobowych, predestynujących do wykonywania konkretnych czynności i zabiegów, M. Konopczyński¹⁰ wymienia między innymi wytrwałość, inteligencję, zdolność do abstrahowania, innowacyjność, kreatywność, spostrzegawczość i refleksyjność.

Bardziej rozbudowany, oparty na gruntownych podstawach teoretycznych katalog właściwości podmiotowych pedagoga resocjalizacyjnego proponuje H. Machel¹¹. Umieszcza w nim między innymi: umiejętność dobrej komunikacji z wychowankiem, empatię, pewność siebie, wiarygodność, cierpliwość, wrażliwość, obiektywizm w ocenie i traktowaniu podopiecznego, sprawiedliwość, życzliwość, umiejętność demonstrowania zaufania do wychowanka, odporność na stres (provokację, zastraszenie), umiejętność wytwarzania tzw. ciepła w kontakcie z podopiecznym, autentyczność, zdolność przekonywania i wywierania wpływu, sprawność fizyczną i psychiczną, spostrzegawczość, dobry refleks, umiejętność przewidywania biegu zdarzeń i zachowania wychowanka, entuzjizm życiowy i fascynację swoim zawodem, poczucie humoru, zdolność do wielowymiarowego i interdyscyplinarnego myślenia itp. Każda z tych właściwości jest przez autora dokładnie analizowana, a ich wybór znajduje swoje uzasadnienie w solidnych przesłankach teoretycznych. Sporo uwagi autor poświęca też zagadnieniu samokontroli i samooceny wychowawców resocjalizacyjnych, nawiązując do pojęć „Ja realnego” i „Ja idealnego”, a dokładniej – do wskaźnika rozbieżności między nimi, który ma istotne znaczenie w określaniu poziomu samoakceptacji, ważnego w społecznym (i zawodowym) funkcjonowaniu. W tym kontekście autor przywołuje też

¹⁰ M. Konopczyński, *Metody twórczej...*, *op. cit.*

¹¹ H. Machel, *Rola i zadania...*, *op. cit.*

pojęcia „Ja publiczne” i „Ja prywatne” oraz związane z nimi zagadnienie autoprezentacji pozytywnej. W pracy pedagoga resocjalizacyjnego ważne jest, aby te dwa obszary – publiczny i prywatny – były do siebie jak najbardziej zbliżone, czyli te cechy osobowości, które w sposób kontrolowany są demonstrowane, były jak najbardziej autentyczne, zgodne z jego wewnętrznymi odczuciami.

Do tej obszernej listy właściwości osobowościowych pedagoga resocjalizacyjnego można dodać jeszcze takie cechy, jak: tolerancyjność, systematyczność, talent organizatorski, zdolność do autorefleksji i asertywność.

Z właściwościami osobowościowymi pedagoga resocjalizacyjnego powiązane jest ściśle zagadnienie autorytetu, rozumianego jako spostrzeżona przez wychowanka cecha lub syndrom cech wychowawcy, dzięki którym staje się on dla niego osobą odniesienia i dla których jest skłonny uwzględniać sugestie, opinie i rady w sterowaniu swoim zachowaniem¹².

Analizując zagadnienie kompetencji wychowawców resocjalizacyjnych, trzeba też uwzględnić fakt ich zróżnicowania ze względu na rodzaj instytucji, w której wykształcony pedagog podejmie pracę. Jakkolwiek wiedzę teoretyczną można potraktować jako obszar uniwersalny, tak już w przypadku konkretnych umiejętności, ale także niektórych cech podmiotowych, można mówić o właściwościach specyficznych, typowych dla profesji kuratora sądowego, wychowawcy zakładu poprawczego czy penitencjarnego, streetworkera czy mediatora. Różnice te wynikają, z jednej strony, ze specyfiki środowisk wychowawczych (inna jest rzeczywistość zakładu zamkniętego od warunków wolnościowych), a z drugiej – z ogromnej różnorodności osobowości wychowanków (poziom intelektualny, defekty psychiczne, stopień demoralizacji, typ wrażliwości, podatność na oddziaływania korekcyjne, poziom identyfikacji z normami podkulturowymi itp.). Niewątpliwie, taka właściwość, jak umiejętność negocjowania, jest nieodzowna w pracy mediatora sądowego, a ponadstandardowa odporność na stres musi

¹² *Ibidem*. Biorąc pod uwagę fakt, że autorytet, a jest budowany powoli w toku praktyki wychowawczej, wątek ten został jedynie zasygnalizowany jako istotny z punktu widzenia przyszłej pracy zawodowej absolwentów, lecz bezpośrednio nie odnosi się do tematyki niniejszego opracowania.

cechować wychowawcę penitencjarnego. Podobne przykłady można mnożyć¹³. Postępowanie resocjalizujące w tak zróżnicowanej rzeczywistości wychowawczej wymaga niezwyklej elastyczności w działaniu i uwzględniania szeregu reguł, w tym zasady indywidualizacji. Wśród innych teoretycznych wyznaczników działalności resocjalizacyjnej wymienia się też zasady: akceptacji, respektowania, kompleksowego traktowania, kształtowania perspektyw, optymizmu pedagogicznego itd. Stosowanie ich w praktyce wychowawczej jest ściśle powiązane z profilem osobowościowym pedagoga i bezpośrednio przekłada się na sprawność posługiwania się instrumentarium metodycznym.

Mimo że zagadnienie zasad i metod postępowania resocjalizacyjnego wykracza poza ramy niniejszego opracowania, warto w tym miejscu wymienić najważniejsze sposoby pracy wychowawczej. Stanowią one bowiem edukacyjne „wyposażenie” absolwentów.

W indywidualnym postępowaniu resocjalizacyjnym (zwłaszcza w pracy kuratora sądowego, czy streetworkera) ważne są takie oddziaływania, jak: informowanie, dostarczanie wzorów osobowych, stosowanie zaleceń, wyrażanie sugestii, doradzanie wychowawcze, przekonywanie czy oddziaływanie dyscyplinujące. Istotny jest też wpływ osobisty i – wykorzystywane dzięki niemu – elementy psychoterapii podtrzymującej, refleksyjnej dyskusji, psychoterapii wentylującej czy logoterapii. Na popularności zyskują też ostatnio takie metody oddziaływania, jak negocjacje i mediacje zakończone zawarciem kontraktu.

Wśród sposobów postępowania adresowanych do grupy wychowanków (np. w ramach świetlic środowiskowych czy zakładów poprawczych) wymienia się zazwyczaj popularne metody socjoterapeutyczne,

¹³ Wspomniane różnice w zakresie profesjonalnych predyspozycji sygnalizują w swoich opracowaniach między innymi: P. Frąckowiak, *Kierunki rozwoju resocjalizacji w polskich zakładach dla nieletnich*, Poznań–Środa Wielkopolska 2006; w kontekście zakładów resocjalizacyjnych dla nieletnich – H. Machel, *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994; w odniesieniu do placówek penitencjarnych – R. Opora, *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2006; w obszarze kurateli sądowej – B. Zinkiewicz, *Teoretyczne wyznaczniki funkcjonowania kuratora sądowego. Kurator sądowy jako kompetentny pomagający – zarys metodyki pracy w środowisku otwartym*, [w:] *Współczesna kuratela sądowa*, red. B. Zinkiewicz, Mysłówice 2006.

takie jak: praca w kręgu, rundka, „burza mózgów”, twórczość plastyczna czy muzyczna (czasem choreoterapia), inscenizacje parateatralne (w tym techniki pantomimiczne), gry i zabawy ruchowe, sport i rekreacja¹⁴.

Kadra pedagogiczna uczelni wyższych w różnym zakresie i na różnym poziomie przekazuje studentom zarówno merytoryczne treści, jak i metodyczne rozwiązania dotyczące nabywania konkretnych umiejętności. Odmienne też mogą być wizje kształtowania i pielęgnowania określonych właściwości podmiotowych studentów, lansowane (w sposób bardziej lub mniej czytelny) w poszczególnych ośrodkach akademickich. Przykładowo, można stawiać na swobodę ekspresji, niezależność, twórczość, innowacyjność studentów (między innymi w podejmowaniu przedsięwzięć badawczych), albo promować postawy bierne i częściej doceniać rozwiązania odtwórcze (np. bezbłędne, ale tylko pamięciowe opanowanie treści programowych do egzaminu, referaty oparte na dosłownym przepisaniu cudzego tekstu itp.). Standardy ministerialne określają ogólny zestaw treści programowych dla poszczególnych kierunków studiów. Na poziomie treści podstawowych i kierunkowych plany studiów są bardzo podobne w różnych ośrodkach akademickich. Różnice pojawiają się na poziomie treści specjalnościowych, ponieważ uczelnie mają w tym zakresie względną autonomię i zestaw wybranych przedmiotów (zarówno obowiązkowych, jak i fakultatywnych) jest często podyktowany możliwościami kadrowymi¹⁵. Ponieważ analiza tych różnic nie jest w tym opracowaniu istotna, dalsze rozważania będą odnosiły się do rzeczywistości Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

¹⁴ M. Kalinowski, *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, [w:] *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, red. F. Kozaczuk, B. Urban, Rzeszów 1997; K. Sawicka, *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, [w:] *Socjoterapia*, red. K. Sawicka, Warszawa 1999; *Współczesna kuratela...*, *op. cit.*

¹⁵ Przykładowo, ośrodki akademickie współpracujące ściśle z przyszłymi pracodawcami swoich absolwentów (np. w zakresie organizowania praktyk studenckich) mogą zatrudniać ich pracowników w charakterze nauczycieli przedmiotów metodycznych. Dzieje się tak często w przypadku wychowawców zakładów poprawczych czy kuratorów sądowych, którzy prowadzą zajęcia z metodyki pracy resocjalizacyjnej lub z przedmiotów pokrewnych. Taka tradycja spotyka się na ogół z bardzo pozytywnym odbiorem, zarówno ze strony kadry naukowej, jak i studentów.

Przeglądając dostępne katalogi ECTS¹⁶ dla specjalności pedagogika resocjalizacyjna i ogólnie analizując zarówno zestaw przedmiotów, jak i proponowane przez poszczególnych wykładowców treści programowe, można z satysfakcją stwierdzić, że materiał ten stanowi solidną podstawę do profesjonalnego kształcenia studentów – przyszłych wychowawców resocjalizacyjnych. Program studiów uwzględnia interdyscyplinarny charakter wiedzy z zakresu nauk społecznych, zawiera właściwy zestaw przedmiotów metodycznych i interesujące propozycje fakultetów. Proponowane treści obejmują zarówno problematykę diagnozowania, konstruowania programów resocjalizacyjnych, jak i posługiwania się określonymi metodami wychowawczymi w obrębie różnych (izolacyjnych i wolnościowych) instytucji opiekuńczo-korekcyjnych dla nieletnich i zakładów penitencjarnych. Ponadto studenci realizują ciekawy 200-godzinny program praktyk zawodowych, obejmujący trzy etapy:

1. hospitacje (w systemie śródrocznym – kilkugodzinne wizyty w wybranych instytucjach opiekuńczych, profilaktycznych, wychowawczo-resocjalizacyjnych, interwencyjnych i karnych);
2. wolontariat (w systemie śródrocznym – praca na rzecz podopiecznych różnorodnych placówek, zrzeszonych zarówno w sektorze publicznym, jak i pozarządowym);
3. praktyki ciągłe (wakacyjne, ograniczające się tylko do instytucji o charakterze resocjalizacyjnym, czyli zakładów poprawczych, zakładów karnych, czy kuratorów sądowych).

Program ten zawiera dwa istotne elementy: opinie przedstawicieli placówek o odbywających praktykę studentach i ogólną ewaluację przebiegu praktyk, dokonywaną z udziałem opiekunów naukowych.

Biorąc pod uwagę dotychczasowe rozważania, czynnik obiektywny, leżący po stronie uczelni, wydaje się gwarantować odpowiedni poziom edukacji przyszłych pedagogów resocjalizacyjnych, składający się na ich profesjonalne kompetencje. Trudniejszy do analizy jest aspekt subiektywny, związany z predyspozycjami osobowościowymi studentów i z ich motywacją do nauki. Jednakże, spoglądając na zarysowany problem z perspektywy nauczyciela akademickiego, można stwierdzić, że tylko pewna grupa studentów trafia na omawiany

¹⁶ www.afm.edu.pl (dostęp maj–czerwiec 2010).

kierunek odpowiednio zmotywowana i już „na starcie” wyposażona w określony zespół cech predestynujących do roli przyszłych pedagogów resocjalizacyjnych. Sondując motywację¹⁷ do wyboru takiego, a nie innego kierunku studiów, można odnieść wrażenie, że największą rolę odgrywa współczynnik przypadku. Na różnych etapach edukacji część osób studiujących resocjalizację deklaruje wprost chęć szukania pracy w innym zawodzie¹⁸. Często jest to podyktowane brakiem elementarnej wiedzy odnoszącej się do specyfiki pracy wychowawcy resocjalizacyjnego przed rozpoczęciem studiów i efektem ostatecznej konfrontacji wiedzy nabytej z własnym potencjałem osobowościowym, wyraźnie nieadekwatnym do profilu pożądanego w tego typu działalności. Nie zważając na popularne w obecnej dobie trendy, tendencje czy mody (i na tzw. „polityczną poprawność”), można w tym kontekście poddać w wątpliwość sens kształcenia na specjalności pedagogika resocjalizacyjna osób z różnorodnymi deficytami rozwojowymi, w osobliwy sposób manifestowanymi kompleksami i innymi niedoskonałościami, które stanowią ewidentną barierę w poszukiwaniu pracy zgodnie z ukończonym kierunkiem studiów, a tym samym czynią lata edukacji swoistą „sztuką dla sztuki”. Mając świadomość ogromnej złożoności i kontrowersyjności dotkniętego zagadnienia, można jedynie zastanawiać się nad poszukiwaniem optymalnych rozwiązań w zakresie odpowiedniej selekcji i kwalifikacji kandydatów, choć w obliczu lansowanej współcześnie tendencji do likwidowania wszelkich barier i progów w powszechnym dostępie do edukacji, może to nie być łatwe.

Innym spostrzeżeniem dającym wiele do myślenia jest powszechna feminizacja specjalności resocjalizacja, wynikająca być może z mylącego dla laika usytuowania jej w obrębie pedagogiki, kojarzonej na ogół z pracą nauczyciela, która częściej jest domeną kobiet. Można więc przypuszczać, że kandydatki rozpoczynające studia w tym obszarze nie do końca zdają sobie sprawę z tego, że na rynku pracy dysponującym szerszą ofertą dla mężczyzn, będą miały znacznie mniejsze

¹⁷ Motywacja jest rozumiana jako „ogół procesów pobudzania, podtrzymywania i regulowania aktywności, zmierzających do osiągnięcia jakiegoś celu”, patrz: D. Amborska-Głowacka, *Motywacja*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 422.

¹⁸ Spostrzeżenia autorki potwierdza też M. Konopczyński, *Metody twórczej...*, *op. cit.*

szanse. Być może należałoby zastanowić się nad modyfikacją promocji i reklamy tej specjalności studiów.

Reasumując dotychczasowe rozważania, pedagogiczne kompetencje profesjonalne są wypadkową kilku czynników o charakterze zarówno obiektywnym, jak i subiektywnym. Pierwsze z nich to z pewnością czynniki natury edukacyjnej, czyli poziom i model kształcenia na studiach pedagogicznych, jakość przekazywanej wiedzy teoretycznej, rozwiązania metodyczne czy doświadczenia praktyczne. Drugie – to czynniki osobiste, związane z motywacją do nauki studentów, ich aktywnością intelektualną czy osobowościowymi predyspozycjami do wykonywania zawodu. Stanowią one na etapie ukończenia studiów dopiero pewien potencjał, który wraz ze zdobywaniem doświadczenia zawodowego będzie stopniowo rozwijany i doskonalony. Współczesny pedagog resocjalizacyjny musi mieć świadomość tego, że zdobyta w toku studiów suma wiedzy teoretycznej, praktycznych umiejętności i rozwiniętych cech osobowościowych nie jest zbiorem zamkniętym i w związku z tym jest on niejako „skazany” na ustawiczne podnoszenie swoich kwalifikacji, czyli uczenie się przez całe życie. Wymaga tego skomplikowana i zmieniająca się nieustannie rzeczywistość społeczno-wychowawcza, pojawiające się nowe zjawiska i zagrożenia, wymagające interwencji profilaktyczno-resocjalizacyjnych. Brak takiej świadomości i postawa bierności wobec nowych wyzwań mogą spowodować szereg rozczarowań, implikujących często ciąg niepowodzeń, a w konsekwencji – nadmiernych obciążeń psychicznych, przyspieszających pojawienie się syndromu wypalenia zawodowego.

Zarysowana w niniejszym rozdziale problematyka może stanowić inspirację dla próby podjęcia empirycznych rozstrzygnięć niektórych wątków. Oprócz profesjonalnej weryfikacji jakości kształcenia (w percepcji zarówno studentów, jak i kadry pedagogicznej; oceny nieograniczającej się jedynie do ankiet ewaluacyjnych), interesującym obszarem badawczym może być na przykład konfrontacja kompetencyjnego potencjału absolwentów (w różnych wymiarach) z oczekiwaniami pracodawców.

Biorąc pod uwagę odnotowywaną dynamikę zmian w zakresie przestępczości nieletnich i ogromne zróżnicowanie tego zjawiska w wymiarze ilościowym i jakościowym (np. obniżenie się wieku ini-

cjacji przestępczej, znaczący udział kobiet, nowe rodzaje i formy dokonywanych czynów prawnie zabronionych, bezwzględność i brutalność w tym zakresie itp.), można śmiało prognozować, że społeczne zapotrzebowanie na oddziaływania resocjalizacyjne będzie rosło. Uzasadnieniem dla popularności idei resocjalizacji jest też wiele niepokojących zjawisk społecznych, zarówno tych „rodzimych” i już w pewnym sensie „ugruntowanych” (np. związanych z takimi patologiami, jak alkoholizm czy przemoc w rodzinie), jak i tych pojawiających się w obliczu globalizacji i rozwoju cywilizacji (np. przestępczość grup mniejszościowych, terroryzm, pedofilia, nowe formy uzależnień, zjawisko eurosieroctwa, *cyberbullying* i inne). Jednak w obliczu tych wielu zagrożeń obserwowanych w przestrzeni społecznej, nie można mówić o proporcjonalnym wzroście liczby przedsięwzięć o charakterze profilaktyczno-resocjalizacyjnym, zwłaszcza instytucjonalnie zlokalizowanych. Idea resocjalizacji izolacyjnej przeżywa kryzys związany z jej ewidentną nieskutecznością. Oddziaływania prewencyjne i korekcyjne w środowisku otwartym też okazują się być niewystarczające. Nawet interesujące, wartościowe merytorycznie projekty często mają charakter okazjonalny i incydentalny. Od wielu lat, zarówno ze strony teoretyków, jak i praktyków w tej dziedzinie, słyszy się głosy krytykujące obecny system profilaktyczno-resocjalizacyjny i równocześnie – domagające się gruntownej reformy w tym zakresie. Wprawdzie bardzo powoli, ale pojawiają się rozwiązania innowacyjne, których adresatami są zarówno placówki już istniejące, jak i nowo tworzone podmioty (np. programy resocjalizacyjne w zakładach karnych związane między innymi z wolontariatem czy ugruntowanie się mediacji jako realizacji idei sprawiedliwości naprawczej).

Przeobrażenia w zakresie polityki karno-resocjalizacyjnej, sygnalizowane reformy wielu instytucji i systemu jako całości, zwłaszcza w fazie wykonawczej, odbywają się z istotnym udziałem młodej kadry kształconej masowo przez wyższe uczelnie. W kontekście powyższych rozważań dość istotnym zagadnieniem wydają się być kompetencje absolwentów pedagogiki resocjalizacyjnej, szczególnie tych, dla których rynek pracy okaże się łaskawy i znajdą zatrudnienie zgodne z posiadanym wykształceniem i zainteresowaniami. To od nich w dużej mierze będzie zależała liczba i jakość wprowadzanych zmian.

Bibliografia

- Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, red. T. Pilch, Warszawa 2003.
- Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004.
- Frąckowiak P., *Kierunki rozwoju resocjalizacji w polskich zakładach dla nieletnich*, Poznań-Środa Wielkopolska 2006, <http://studia.biz.pl/resocjalizacja/2/>.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.
- Machel H., *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*, Gdańsk 1994.
- Opora R., *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Gdańsk 2006.
- Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*, red. F. Kozaczuk, B. Urban, Rzeszów 1997.
- Resocjalizacja*, t. 2, red. B. Urban, J.M. Stanik, Warszawa 2007.
- Socjoterapia*, red. K. Sawicka, Warszawa 1999.
- Współczesna kuratela sądowa*, red. B. Zinkiewicz, Mysłowice 2006.

Netografia

- www.afm.edu.pl.
- www.nauka.gov.pl.